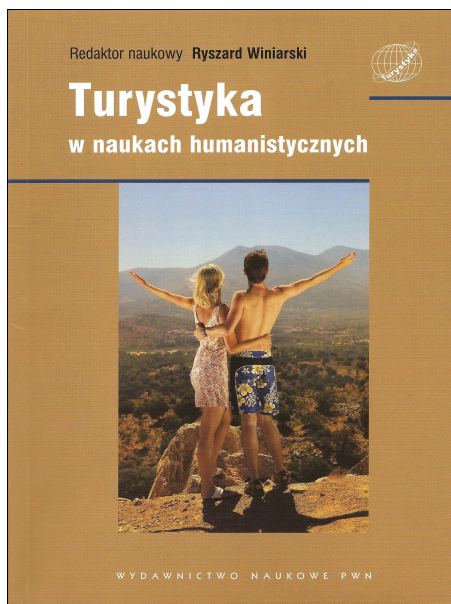

RECENZJE

Turyzm 2009, 19/1–2

<https://doi.org/10.18778/0867-5856.19.1-2.18>

TURYSTYKA W NAUKACH HUMANISTYCZNYCH
RYSZARD WINIARSKI (red.)
PWN, WARSZAWA 2008
177 ss.

Opublikowana przez Wydawnictwo Naukowe PWN w 2008 r. książka pt. *Turystyka w naukach humanistycznych* jest dziełem szczególnym. Jak napisał we „Wprowadzeniu” jej redaktor – Ryszard Winiarski – zaprosił do współpracy nad niniejszym opracowaniem znanych badaczy reprezentujących różne środowiska intelektualne i naukowe, by w „zwięzłej, encyklopedycznej formie” przedstawili dorobek i problematykę badawczą nauk humanistycznych zajmujących się turystyką. Winiarski podkreśla, że „publikacja jest bardziej zbiorem prac niż pracą zbiorową” (s. 11), co stanowi, zdaniem recenzującego, jej niewątpliwym walorem pozwalającym czytelnikowi odkryć pełen koloryt koncepcji, sposobów myślenia i pisania o turystyce. Opracowanie, poprzedzone wspomnianym krótkim wprowadzeniem, składa się z dziewięciu rozdziałów poświęconych kolejno filozofii, historii, antropologii, socjologii, psychologii, pedagogice, teologii i semiotyki turystyki oraz problemom metodologicznym badań w turystyce. Każdy z rozdziałów ma podobny układ – po prezentacji treści „wykładu” znajduje się wyróżniony szarym tłem tekst skłaniający czytelnika do refleksji, następnie postawione są pytania (dotyczące problematyki rozdziału) oraz podana jest zalecana literatura. Taki układ pozwala traktować recenzowaną pracę jako podręcznik.

Pierwszy rozdział dotyczy filozofii turystyki, która – jak wskazuje sam autor, J. Lipski – znajduje się

obecnie na etapie tworzenia pola badawczego (s. 13). Lipski zaznacza potrzebę uporządkowania kluczowych w ontologii turystyki pojęć. Definiuje podmiot („człowiek [...] i tylko człowiek” – s. 14) i przedmiot aktu turystycznego („konkretny, zlokalizowany przestrzennie obiekt lub zespół obiektów” – s. 14), jak i kolejne kategorie ontologiczne – ruch, sens i wartości podejmowanych działań oraz instrumentarium turystyczne. Zaznacza, że turystykę można rozważać „jako zbiór wielu, różnorodnych, pojedynczych aktów”, podsystem (np. w strukturze systemu państwa), układ organizacyjny lub „światową sieć turystyczną” (s. 16). W części poświęconej epistemologii turystyki Lipski omawia trzy perspektywy poznania (empiryczną, transcendentalną i poznawczego instrumentalizmu) turystycznych miejsc i trasy. Odnosi się również do towarzyszącego im równoległe procesu podmiotowego samopoznania (fizycznego i moralnego). W dalszych rozważaniach wskazuje, iż turystyka, jako że „wyrasta sama z wartościowania rzeczywistości i ku wartościom świadomie zmierza” (s. 20), obejmuje nie tylko rozmaite dziedziny, typy i zestawy wartości, może być też traktowana jako „agregat wartości instrumentalnych” (s. 20), a sam akt turystyczny może zyskać charakter autoteliczny. W dalszej części podkreśla różnorodność dominant aksjologicznych poszczególnych aktów turystycznych (form turystyki), mówi o pozytywnym i konstruktywnym oraz „antywartościowym” obliczu tu-

rystyki. Ciekawe jest traktowanie turystyki jako przedpola aksjologicznych eksperymentów w odniesieniu do „unifikacyjnej globalizacji ekonomicznej i kulturowej”.

Lipski zaprezentował przykładowe typologie turystyki – jedne z nich są szeroko stosowane (np. wg kryterium czasu trwania, sezonowości, liczby uczestników), inne nierzadko występują w sprawozdawczości turystycznej pod odmiennymi nazwami (np. kryterium charakteru cywilizacyjnego otoczenia), kolejne operują nowymi, niespotykanymi (przynajmniej dla recenzującego) w badaniach naukowych kryteriami (np. poziomem zaangażowania psychofizycznego człowieka jako podmiotu wędrowki). Lipski, wychodząc z założenia, że turystyka jest „[...] formą ekspresji ludzkiej wolności” (s. 27), tłumaczy jej istotę, m.in. w ujęciu przyczynowym i celowościowym, w zakończeniu zaś przedstawia przykładowe cele i formy podróży pseudoturystycznych.

Rozdział drugi poświęcony jest historii turystyki. Jego autor – J. Ślusarczyk – wskazał miejsce historii turystyki wśród innych nauk, w tym historycznych, gdzie jest szczególnie bliska historii kultury. Podkreślił zarazem, że historia turystyki to dyscyplina wciąż mało popularna, zwłaszcza na gruncie polskim. Ślusarczyk omówił jej genezę i dorobek, metody i techniki badawcze. Wskazał również główne źródła historyczne, poświęcając więcej uwagi źródłom pisany – historiograficznym (np. biografii, korespondencji) i dokumentacyjnym (urzędowym dokumentom i aktom sądowym). W najdłuższej części zatytułowanej „Historia turystyki historią kultury” przedstawił, osadzony w kontekście kulturowym, ciekawy opis zmieniającego się w poszczególnych epokach i okresach (od starożytnej Grecji po początek XX w.) modelu europejskiego oraz polskiego podróżowania i turystyki, samych podróżników i turystów, a także literatury turystycznej oraz pierwszych instytucji z turystyką związanych.

We wstępie rozdziału trzeciego, pt. „Antropologia turystyki”, K. Podemski wyjaśnia, czym zajmuje się antropologia oraz co odróżnia ją od socjologii. Dalej tłumaczy, co wyróżnia turystykę spośród innych form podróży (przypomina m.in. koncepcję „środowiskowej bańki”, turystykę określa „skomercjalizowaną formą podróży”). Następnie przeprowadza krótki przegląd podstawowej światowej literatury z zakresu antropologii turystyki i zwięźle przedstawia główną metodę badawczą. Podkreśla, że dla omawianej dyscypliny charakterystyczne jest badanie wpływów turystyki na społeczności lokalne i ich kulturę. W dalszej części rozdziału Podemski krótko opisuje trzy kierunki analiz antropologów turystyki. Pierwszym i dominującym nurtem jest badanie turystyki jako „czynnika akulturacji, zmiany i rozwoju” (s. 55), tj. wpływu na społeczność „gospodarzy”.

Znacznie rzadziej antropologia turystyki bada proces wewnętrznej przemiany turysty lub społeczności „wysyłającej” turystów.

W rozdziale czwartym, pt. „Socjologia turystyki”, K. Przeclawski poza genezą, dorobkiem, przykładowymi kierunkami dalszych studiów pokazuje, iż na gruncie socjologicznym turystykę można badać jako zjawisko społeczne, bądź jako czynnik przemian. Zaznacza, że nie wypracowano jeszcze jednej ogólnej socjologicznej teorii turystyki, a podejmowane próby wyjaśnień odnoszą się do poszczególnych zakresów badawczych. Wyróżnił wśród nich i krótko scharakteryzował trzy grupy: badania nad turystami (w których najbardziej przydatna jest teoria socjalizacji), badania nad turystyką (teoria zbiorowego systemu) i badania nad stosunkami społecznymi (teoria interakcjonizmu symbolicznego). Oryginalnym fragmentem rozdziału są przykładowe propozycje praktycznego wykorzystania badań nad turystyką. Na koniec Przeclawski omawia turystykę jako zjawisko kulturowe.

Kolejny – piąty rozdział traktuje o psychologii turystyki. Autor – J. Zdebski po wprowadzających refleksjach na temat definicji, analizuje „wątek turystyczny” w polskiej literaturze psychologicznej. Przedmiot badań psychologii turystyki ujmuje w czterech grupach zagadnień: a) geneza i czynniki determinujące aktywność turystyczną człowieka, b) procesy psychiczne towarzyszące uprawianiu turystyki, c) wpływ aktywności turystycznej na rozwój i funkcjonowanie człowieka jako jednostki oraz elementu środowiska przyrodniczego i społeczno-kulturowego, d) psychologiczne problemy obsługi ruchu turystycznego (s. 79). Następnie Zdebski przedstawia i dokładnie omawia model turysty i turystyki zaproponowany przez Jafara Jafari (s. 80–84), w zakończeniu zaś przypomina o biologicznie uwarunkowanych i zróżnicowanych skłonnościach człowieka do eksploracji.

Pedagogika turystyki, którą przedstawił w szóstym rozdziale pracy A. Matuszczyk, zajmuje się „teorią zjawisk i procesów wychowawczych w turystyce” oraz „praktyką wychowania przez i ku turystyce” (s. 92). Autor określił istotne we współczesnej kulturze funkcje pedagogiki turystyki: scjentyczną, edukacyjną i transmisyjną (pośredniczącą). Omówił również sytuację turystyczną (sytuację podróży) jako sytuację wychowawczą oraz wskazał jej swoiste i ważne z punktu widzenia pedagogiki turystyki cechy (nastawienie podmiotu na innowacje i nowe przeżycia oraz czasowe odcięcie turysty od środowisk i standardów codziennego bytowania). Zarysował ponadto koncepcje wychowania dominujące w XX w. oraz obecną sytuację w Polsce (dwie odmienne koncepcje polskiego ideału wychowania wynikające z kultury narodowocentrycznej i europo-

centrycznej). W podsumowaniu, cytując za Przeclawskim, podkreślił wychowawczą funkcję turystyki.

W rozdziale siódmym, pt. „Teologia turystyki” – M. Ostrowski zastanawia się, czy można mówić o teologii turystyki na gruncie teologii katolickiej. Zauważa, że jeszcze nie wiadomo, która z gałęzi nauk teologicznych powinna zajmować się turystyką. Wymienia teologiczne kwestie związane z turystyką (kwestia czasu wolnego, wolności, kreacji, odpoczynku, radości), wskazuje na szczególne „teologiczne miejsce”, jakim jest ludzka kondycja określana jako *homo viator* (s. 107). Ostrowski podkreśla ważne z perspektywy chrześcijaństwa walory turystyki (m.in. rozwój osobowy człowieka, pogłębianie międzyludzkich więzów i tworzenie wspólnoty, przełamywanie barier między religiami, kontakt ze światem natury i kultury). Zaznacza wychowawczy charakter turystyki oraz wskazuje na konieczność odpowiedzialnego i etycznego postępowania osób zajmujących się turystyką. Przedstawia również przykładowe duszpasterskie inicjatywy Kościoła katolickiego podejmowane wobec turystyki.

Rozdział ósmy poświęcono semiotyce turystyki. Autorka – S. Owsianowska – wyjaśnia, czym jest semiotyka, dalej charakteryzuje przedstawicieli i nurty (semilogiczny, logiczny) oraz metody, z których „w badaniach nad turystyką najczęściej stosowane są deskryptywne metody analizy językowej oraz metoda interpretacji” (s. 122). Zaznacza, że semiotyka turystyki rozważana jest w odniesieniu do relacji między turystyką a kulturą. Wskazuje główne tematy (obszary badawcze) analizy aktu turystycznego – semiotykę atrakcji turystycznej, przekazu informacyjno-promocyjnego i przestrzeni/miejsca w turystyce. Podaje, iż semiotyka turystyki może być rozumiana jako kolejna dziedzina szczegółowa w ramach semiotyki kultury. Przedstawia również interesujące przykłady wykorzystania metod semiotycznych w badaniach nad turystyką (m.in. przy tworzeniu uniwersalnego systemu komunikacji w turystyce, badaniach atrakcji turystycznych, funkcji przedmiotów, przekazu informacyjno-promocyjnego). Owsianowska zaznacza, że w opinii wielu badaczy metody semiotyczne nie są dostatecznie wykorzystane i zbyt rzadko prowadzone w studiach nad turystyką. Podaje również zagadnienia, w których opracowaniu metody semiotyczne są szczególnie cenne (np. odkrywanie trendów występujących w turystyce na podstawie analizy dokumentów, odsłanianie ukrytej ideologii i motywacji) oraz wskazuje na powody ograniczeń metody semiotycznej. Rozdział kończy przykładem odnoszącym się do struktury atrakcji turystycznych.

Rozdział dziewiąty odbiega od poprzednich, gdyż poświęcony jest „Metodologii badań w turystyce”. W części wprowadzającej W. Alejskiak podkreślił interdyscyplinarny charakter oraz widoczny obecnie rozkwit badań nad turystyką, co jednak zdaniem krytyków oznacza głównie postęp ilościowy. Alejskiak odniósł się do metodologii, której turystyka jeszcze „jasno określonej i w miarę skodyfikowanej” nie ma (co, jak podaje dalej, jest „jedną z podstawowych przyczyn tego, że turystyka nie może być uznana za samodzielną dyscyplinę naukową” – s. 142). Wyjaśnił pojęcie paradygmatu oraz wskazał i omówił istotne w rozważaniach nad turystyką podejście pozytywistyczne i interpretacyjne (humanistyczne), rozwijając szerzej temat tego drugiego.

Różnorodność dyscyplin prowadzących studia nad turystyką przedstawił w interesującej formie – trójwymiarowej matrycy (rys. 9.1, s. 151) powstałej na bazie liczby doktoratów przyznanych za badania nad turystyką w latach 1990–2000 w USA i Kanadzie. Odniósł się również do struktury doktoratów w Polsce w okresie 2001–2005. Alejskiak zaprezentował ponadto główne tzw. podejścia badawcze stosowane w pracach nad turystyką (instytucjonalne, historyczne, przez produkty, organizacyjne, ekonomiczne, geograficzne, socjologiczne, systemowe i interdyscyplinarne) oraz wskazał najczęściej wykorzystywane w badaniach turystycznych metody i techniki statystyczne (na przykładzie cytowanych studiów bibliometrycznych z lat 1998–2002). W zakończeniu rozdziału autor powrócił do kwestii autonomizacji „nauk o turystyce” i perspektyw rozwoju metodologii badań nad turystyką.

Opracowanie kończy obszerna bibliografia (309 pozycji) oraz indeks rzeczowy.

Książka jest interesującą i udaną próbą syntetycznego ujęcia dorobku nauk humanistycznych w zakresie turystyki. Przekonuje o istotnym, zwłaszcza społecznym i kulturowym, znaczeniu turystyki, zaś samą różnorodnością perspektyw badawczych dowodzi jej interdyscyplinarnego charakteru. Z powodzeniem może być wykorzystywana jako podręcznik akademicki dla kierunku turystyka i rekreacja bądź stanowić ciekawą lekturę dla wszystkich osób zainteresowanych turystyką.

Joanna Kowalczyk-Anioł

Uniwersytet Łódzki
Instytut Geografii Miast i Turyzmu,
jkaniol@geo.uni.lodz.pl